

بررسی وضعیت ممیزی مرتع در مراتع روستایی (مطالعه موردی مراتع استان قزوین)

مهدی کمالی - رئیس اداره مرتع اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان قزوین*

آزیتا اسدی - دکترای اکوتوریسم اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان قزوین

فرحناز احمد سلطانی - کارشناس ارشد مرتع اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان قزوین

چکیده:

عرصه مراتع، به عنوان یکی از مهم ترین منابع اقتصادی به شمار می رود که تأمین معیشت جمعیت قابل توجهی از کشاورزان و دامداران به طور مستقیم یا غیرمستقیم به آن وابسته است. افزایش جمعیت در کشور به ویژه در سه دهه اخیر باعث فشار فزاینده ای بر منابع موجود شده است. این مسائل عرصه مراتع را دچار آسیب و تخریب فراوان کرده است. از این رو اجرای طرح های اصلاح و مدیریت مراتع به منظور حفظ منابع موجود و احیای عرصه های تخریب شده، ضروری به نظر می رسد. با توجه به محدودیت منابع، لازم است در بسیاری از موارد اقدامات را ساماندهی کرده و سعی بر ضابطه مند نمودن آن ها داشت. لذا به منظور بهره برداری بهینه از این عرصه ها اولین قدم شناسایی بهره برداران واجد شرایط می باشد که انجام ممیزی مرتع و صدور پروانه چرا جزء لاینفک این بخش می باشد. در این مطالعه اقدام به بررسی وضعیت ممیزی های انجام شده در چهار منطقه استان قزوین پرداخته است.

روش کار این مطالعه تکمیل پرسشنامه در خصوص وضعیت موجود دام و بهره بردار در شرایط فعلی و مقایسه آن با اطلاعات شناسنامه مرتع در ممیزی های انجام شده بوده که نتایج حاصله حاکی از تغییراتی در تعداد دام، بهره بردار در سالیان متمادی بود و لزوم بازبینی مجدد ممیزی های انجام شده را ضروری می داند.

واژه کلیدی: مراتع، ممیزی مرتع، پروانه چرا، پرسشنامه

مقدمه:

مساحت وسیعی از اراضی کشورمان را عرصه های مرتعی تشکیل می دهد. با وجود این تولیدات مراتع به هیچ وجه پاسخگوی نیاز غذایی دام های موجود در مراتع کشور نبوده و روز به روز قدرت مراتع در مناطق مختلف کاهش می یابد. عوامل متعددی از جمله عدم تعادل دام با ظرفیت مرتع و مشکلات مدیریتی در کنار سایر عوامل دیگر دست به دست هم داده تا روند قهقراپی مراتع تشدید گردد؛ بنابراین شناخت اکوسیستم های مرتعی و شیوه های مدیریت مناسب آن ها از جمله موارد تحقیقی و مطالعاتی مورد نیاز جهت بهره برداری های اصولی و پایدار و حفظ سلامت اکوسیستم های مرتعی می باشد. در این راستا، قدم اول در این مسیر شناسایی بهره برداران واجد شرایط، تعیین زمان ورود و خروج دام و تعیین تعداد دام مجاز قابل چرا در سطح مراتع بوده که این موضوع طبق قانون

با اجرای ممیزی مرتع و صدور پروانه چرا اجرایی می‌گردد. هدف از ممیزی مرتع، شناسایی دامداران واقعی مرتع برای اجرای تبصره یک ماده ۳ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع می‌باشد. بر اساس این ماده قانونی، هرگونه بهره‌برداری از منابع طبیعی (جنگل‌ها و مراتع) بر اساس طرح مرتع‌داری خواهد بود که قبل از تهیه طرح، بهره‌برداری بر اساس مجوزی خواهد بود که از سوی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور صادر می‌شود، این مجوز در قالب ممیزی مرتع و صدور پروانه چرا صادر می‌شود.

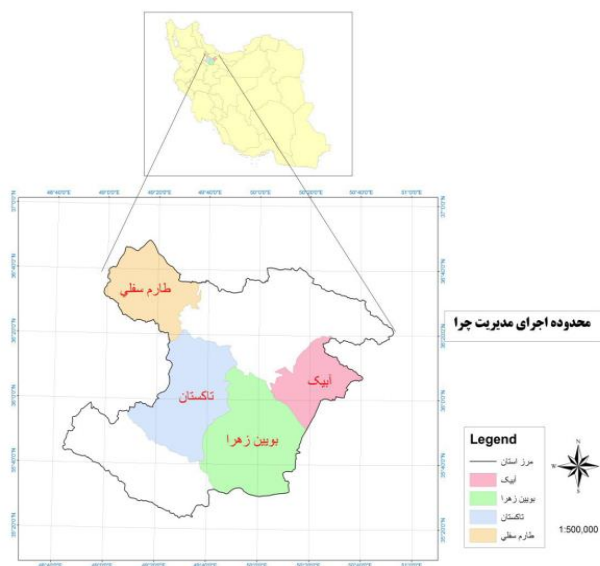
دستیابی به اطلاعات پایه و به‌روز از مراتع نیازمند اندازه‌گیری مناسب و همچنین پایش متوالی آن‌ها در یک‌دوره چندین ساله است. چنین داده‌هایی برای برنامه‌ریزان کلان‌کشوری و نیز بهره‌برداران مراتع اهمیت فوق‌العاده دارد و از طرف دیگر زمینه را برای به کارگیری فناوری‌های ارزیابی نظیر سنجش‌ازدور، فراهم می‌کند. مطالعات ارزیابی مرتع کاربرد گسترده‌ای در مطالعات آبخیزداری، طرح‌های مرتع‌داری، مطالعات پوشش گیاهی و جامعه‌شناسی گیاهی دارد. از طرف دیگر با توجه به تغییرات مرتع در طول زمان باید این تغییرات پایش شده و ذینفعان این عرصه‌ها شناسایی تا با ارائه راهکارهای اصولی نسبت به مدیریت صحیح مراتع اقدام نمود.

در این راستا همان‌طور که بیان شد ممیزی مرتع و صدور پروانه چرا با رعایت اصول فنی می‌تواند راهگشای مناسبی در جهت بهره‌برداری بهینه از عرصه‌های یاد شده باشد.

مواد و روش‌ها:

منطقه مورد مطالعه:

استان قزوین با مساحتی بالغ بر ۱۵۶۲۶ کیلومتر مربع دارای ۸۵۳۴۸۵ هکتار اراضی مرتعی بوده که حدود یک درصد از مراتع کشور را در برمی‌گیرد. اغلب مراتع این استان روستایی و شامل تعداد بهره‌بردار زیاد بوده به نحوی که طبق آخرین بررسی‌های به عمل آمده سهم هر بهره‌بردار از مراتع استان ۲۷ هکتار با ۱۸ واحد دامی مجاز می‌باشد. بررسی و تحقیق ذیل در چهار محدوده استان شامل بخش طارم سفلی شهرستان قزوین، شهرستان‌های آبیک، بوئین‌زهرا و تاکستان با مساحتی بالغ بر ۳۰۹۹۵۳ هکتار و در ۲۳۴ سامان عرفی دارای پروانه چرا و طرح مرتع‌داری در فصل چرا صورت گرفته است.

شکل ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه

جدول ۱: محدوده مورد مطالعه

ردیف	منطقه مورد مطالعه	سطح مرتع (هکتار)	تعداد سامان عرفی
۱	طارم سفلی	۱۲۴۳۱۵	۹۰
۲	تاکستان	۷۰۱۵۰	۶۵
۳	بوئین زهرا	۷۵۵۰۸	۳۶
۴	آبیک	۳۹۹۸۰	۴۳
جمع		۳۰۹۹۵۳	۲۳۴

روش تحقیق:

به منظور دسترسی به اطلاعات لازم در این بررسی با تهیه فرم و حضور در سامان های عرفی مورد نظر نسبت به جمع آوری داده هایی شامل لیست دامداران موجود در آن سامان و تعداد دام موجود فعلی پرداخته و با تکمیل فرم مورد نظر اطلاعات واصله با لیست شناسنامه مرتع مقایسه شد که اطلاعاتی از قبیل تعداد دام مازاد بهره بردار دارای پروانه چرا، تعداد بهره بردار دارای پروانه چرا و فاقد دام، بهره بردار دارای پروانه چرا و دارای دام در وضعیت فعلی، افراد فاقد پروانه چرا و دارای دام و ... حاصل گردید. در مرحله بعد با حضور مجدد در سامان های عرفی مدنظر نسبت به تعیین تکلیف بهره برداران دارای پروانه چرا و فاقد دام شامل بهره برداران ترک دامداری نموده یا

فوت کرده اقدام گردید. علاوه بر موارد فوق در بررسی انجام شده با آماربرداری مجدد نسبت به تعداد دام موجود منطقه به تفکیک هر دامدار و مقایسه آن با تعداد دام موجود و مجاز ثبت شده در پروانه‌های چرای صادره، وضعیت تغییرات دام نیز بررسی گردید. (جدول ۲)

جدول ۲: وضعیت بهره‌برداران و دام موجود در مناطق مورد مطالعه

عناوین	طارم	بوئین‌زهره	آبیک	تاکستان	جمع
مساحت (هکتار)	۱۲۴۳۱۵	۷۵۵۰۸	۳۹۹۸۰	۷۰۱۵۰	۳۰۹۹۵۳
تعداد سامان عرفی	۹۰	۳۶	۴۳	۶۵	۲۳۴
تعداد دام مجاز پروانه	۸۷۶۵۱	۴۹۷۹۶	۳۶۴۰۴	۴۶۷۵۱	۲۲۰۶۰۲
تعداد دام موجود در پروانه	۱۲۹۶۹۰	۱۲۱۲۹۴	۷۳۹۲۶	۸۸۰۷۷	۴۱۲۹۸۷
تعداد دام موجود فعلی	۱۱۷۰۴۹	۱۳۷۳۷۳	۸۲۵۰۷	۸۲۴۶۴	۴۱۹۳۹۳
تعداد دام مازاد طبق بررسی جدید	۲۹۳۹۸	۸۷۵۷۷	۴۶۱۰۳	۳۵۷۱۳	۱۹۸۷۹۱
تعداد بهره‌بردار طبق پروانه	۲۶۰۷	۱۲۹۴	۱۳۰۷	۲۷۵۴	۷۹۶۲
تعداد فوتی‌ها	۶۸۳	۲۹۹	۳۱۵	۹۱۸	۲۲۱۵
تعداد پروانه دارهای فاقد دام	۵۹۳	۱۹۹	۲۴۵	۱۳۵۰	۲۳۸۷
تعداد افراد دارای دام فاقد پروانه	۱۰۹۵	۶۵۰	۴۸۲	۹۰۱	۳۱۲۸

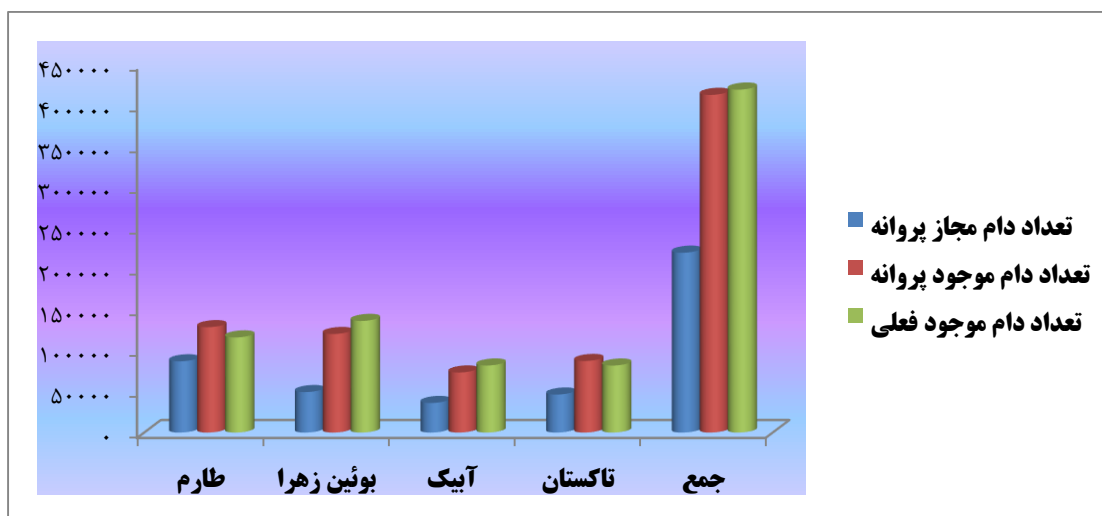
بحث و نتیجه‌گیری:

با توجه به بررسی‌های انجام‌شده در ۲۳۴ سامان عرفی مناطق مورد نظر اطلاعات جمع‌بندی شده حاکی از آن است که مدیریت عرصه‌های روستایی باید به نحوی صورت پذیرد تا ضمن تأمین رضایت بهره‌برداران، اهداف استراتژیک سازمان شامل حفظ و بهره‌برداری مناسب عرصه‌های منابع طبیعی را نیز در برگیرد.

بررسی‌های به‌عمل‌آمده در خصوص دام موجود در عرصه‌ها نشانگر این موضوع است که تعداد دام موجود در عرصه‌های ممیزی شده نسبت به دام موجود در زمان ممیزی در چهار منطقه موردبررسی دارای افزایش جزئی بوده است این در حالی است که این تغییرات در مناطق ییلاقی و میان‌بندبا کاهش دام و در مناطق دشتی با افزایش تعداد دام همراه بوده است (شکل ۲).

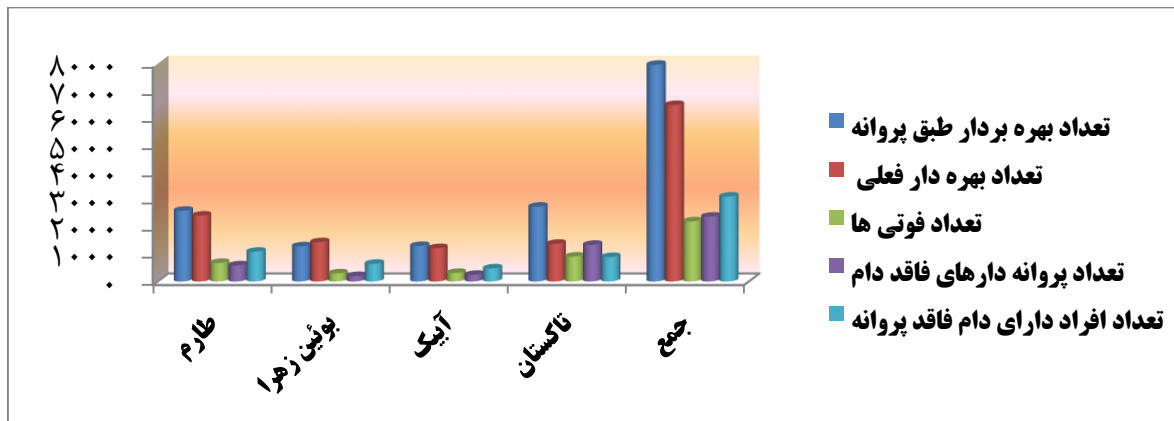
شکل ۲: وضعیت دام منطقه مورد مطالعه

در خصوص بهره‌برداران فعلی در عرصه‌های منابع طبیعی شایان‌ذکر است که از مجموع ۷۹۶۲ بهره‌بردار مجاز دارای پروانه چرا، حدود ۲۲۱۵ نفر فوتی و ۲۳۸۷ نفر فاقد دام می‌باشند که حدود ۵۷,۷ درصد نسبت به آمار اولیه بهره‌بردار در حال حاضر در عرصه حضور ندارند. این در حالی واقع شده که با توجه به اطلاعات به‌دست‌آمده تعداد ۳۱۲۸ نفر بهره‌بردار جدید که تعدادی شامل وراث بهره‌برداران فوت شده و تعداد افراد جدید می‌باشند به بهره‌برداران دارای پروانه چرا افزوده شدند (شکل ۳).

شکل ۳: وضعیت فعلی بهره برداران موجود در مناطق مورد مطالعه

نتایج حاصله از بهره برداران موجود در عرصه اعم از دارای پروانه و فاقد پروانه حاکی از آن است که حدود ۱۸ درصد از مجموع تعداد بهره بردار موجود در عرصه کاسته شده که این کاهش به ترتیب در شهرستان تاکستان ۵۰ درصد، طارم ۷ درصد و آیی ۶ درصد را شامل می شود که این موضوع در شهرستان بوئين زهرا به عنوان مراتع میان بند و قشلاقی حالت عکس را داشته و با افزایش ۱۱،۷ درصد بهره بردار همراه بوده است.

نتایج:

نتایج حاصل از تحقیق فوق حاکی از آن است که مراتع روستایی با توجه به تعدد بهره بردار و وضعیت معیشتی و اقتصادی ساکنین آن نیاز به توجه بیشتر و انتخاب مدیر مرتع به جای شناسایی دامدار و بهره بردار به منظور مدیریت بهتر عرصه های منابع طبیعی در راستای استفاده از کلیه پتانسیل های مرتعی را دارد.

با توجه به شیوه نامه فنی و اجرائی ضوابط و شرایط بهره برداری از مراتع کشور مبنی بر اجازه تجدید ممیزی مراتع قبل از خرداد سال ۱۳۶۹، شایان ذکر می باشد این موضوع برای مراتع روستایی که همه ساله دستخوش تغییرات از نظر بهره بردار هستند می بایست در مدت زمان کمتری از ممیزی مرتع نسبت به تجدید ممیزی اقدام گردد.

از آنجائی که ممیزی های صورت گرفته در مناطق مورد مطالعه عمدتاً در دهه ۷۰ و ۸۰ صورت گرفته لذا با توجه به تغییرات حاصله در بین بهره برداران نیاز به بررسی مجدد و صدور پروانه های چرای جدید می باشد.

نتایج حاصله حاکی از آن است که با توجه به شرایط سخت موجود جهت بهره برداری از سطح مراتع هر ساله بر تعداد بهره بردار استفاده کننده از این عرصه کاسته می شود.

پیشنهادهای:

با توجه به اینکه عرصه های منابع طبیعی دارای پتانسیل های مختلفی بوده لذا لزوم انتخاب مدیر مرتع به جای شناسایی دامدار در سطح عرصه های منابع طبیعی و مرتعی ضروری به نظر می رسد.

از آنجائی که تغییرات در سطح مراتع روستایی زیاد بوده، لذا پیشنهاد می گردد تجدید ممیزی در این گونه مراتع در یک بازه کوتاه تری نسبت به مدت زمان ارائه شده در دستورالعمل ممیزی صورت پذیرد.

از آنجائی که مدیریت صحیح عرصه های منابع طبیعی یک امر طبیعی و غیرقابل انکار در راستای حفظ منابع طبیعی می باشد لذا لازم است شوراها و دهیارها با تنظیم قوانین لازم موظف به همکاری با سازمان جنگل ها، مراتع و آبخیزداری کشور باشند.

منابع:

۱- فاضل، ا.، ارزانی، ح.، ۱۳۸۸، مدیریت مراتع بر اساس ظرفیت چرای دام و شاخص پوشش گیاهی، مرتع، شماره ۴، صفحه

۶۸۰ تا ۶۹۸

۲- ارزانی، ح.، عابدی، م. ۱۳۹۴، ارزیابی مرتع: ممیزی و پایش، جلد یک، موسسه انتشارات دانشگاه تهران، ۲۱۷ ص

۳- شیوه نامه فنی و اجرایی ضوابط و بهره برداری از مراتع کشور، ۱۳۹۵، سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور

Range audit situation in rural range fields (Case study in Qazvin province)

Mehdi Kamali. Manager of range office, Natural resource Organization of Qazvin

Azita Asadi, PhD, Park and Recreation Management, Natural resource Organization of Qazvin

Farahnaz Ahmad Soltani, Range expert, Natural resource Organization of Qazvin

Abstract

Range lands, as one of the most important natural economic resources, supplies the living costs of noticeable population of ranchers directly or indirectly. Increase in residents, especially in the recent three decades, as a great pressure on the existing sources. These issues, caused serious damages on range land. Therefore range management and modification plans are necessary in order to protect available sources and rebuilding damaged fields. As the resources are limited, organizing of the tasks and ordering them is required. The first step to optimum usage of these fields is recognizing the eligible beneficiaries, which rangeland audit and grazing licensing are the essential parts of that. In this study, the condition of performed audits were investigated in four region of Qazvin province by questionnaire. The current situation of livestock and beneficiaries were compared with license that has given during audit period. The results express a change in the number of the cattle and confirm the necessity of re-auditing.

Keywords: Range lands, Rangeland Audit, grazing licensing, questionnaire